

BISERICILE CHIȘINĂULUI DIN SECOLUL AL XIX-LEA ÎN ARTA PLASTICĂ

DOI: 10.5281/zenodo.4509520

CZU: 75.046.3(478-25) "XIX"

Doctor în studiul artelor și culturologie **Natalia PROCOP**

Laureat al Premiului AȘM în domeniul studiul artelor „Maria Bieșu” pentru 2018–2019

E-mail: natali_procop@yahoo.com

Secția de Științe sociale, economice, umanistice și arte

CHURCHES OF CHISINAU OF THE XIXth CENTURY IN FINE ARTS

Summary. This article examines the architectonic landscapes of modern artists with the reflection of churches of Chisinau, which were built between the second half of the XVIIIth century – the first half of the XIXth century. The ecclesiastical architecture remains one of the favorite themes in the creation of such artists as: Gheorghe Munteanu, Grigore Plamadeala, Arcadie Antoseac, Galina Cantor-Molotov, Vasile Movileanu, Ludmila Toncev, Veaceslav Ignatenco, Petru Jireghea, Leonid Popescu and others. Among the places recreated by plastic artists there can be found the Mazarache Church, the Church of the Holy Emperors Constantine and Helena, the Church of the Annunciation, the Armenian Apostolic Church, the Church of the Ascension, the Church of St. George, the Cathedral of the Nativity and others.

Keywords: Chisinau, church, painting, urban landscape, composition, technique.

Rezumat. În articol sunt analizate peisajele arhitectonice ale artiștilor contemporani cu reprezentarea bisericilor orașului Chișinău, edificate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea. Arhitectura ecleziastică rămâne a fi una dintre temele de preferință în creația artiștilor plastici Gheorghe Munteanu, Grigore Plămădeală, Arcadie Antoseac, Galina Cantor-Molotov, Vasile Movileanu, Ludmila Țoncev, Veaceslav Ignatenco, Petru Jireghea, Leonid Popescu ș.a. Printre lăcașurile reproduse de plasticieni regăsim Biserica Măzărache, Biserica Sfinții Împărați Constantin și Elena, Biserica Buna Vestire, Biserica apostolică Armenească, Biserica Înălțarea Domnului, Biserica Sfântul Gheorghe, Ansamblul Catedralei Nașterea Domnului ș.a.

Cuvinte-cheie: Chișinău, biserică, pictură, peisaj urban, compoziție, tehnică.

Printre multiplele surse de inspirație, lăcașele de cult au constituit dintotdeauna obiecte deosebit de venerabile ale creației artistice. Or, arta și credința, de-a lungul timpului, au întruchipat simbioza valorilor etico-morale și estetice ale societății.

Cu toate că arhitectura ecleziastică constituie una dintre temele preferate ale artiștilor plastici, acest subiect a fost insuficient analizat de către istoricii și criticii de artă, multe nume de autori și titluri de lucrări de artă rămânând, până în prezent, nevalorificate. În articol vom aduce în atenția publicului câteva dintre bisericile existente ale orașului Chișinău, edificate în a cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea, care au fost înfățișate în lucrările de artă ale artiștilor plastici. Obiecte ale patrimoniului național, ele au supraviețuit turbulențelor social-istorice și modificărilor arhitecturale survenite în diferite perioade.

Printre aceste vestigii arhitecturale se numără Biserica Măzărache, construită în anul 1742, cu hramul Sfinților Părinți Ioachim și Ana [1, p. 140; 2, p. 76],

preschimbat mai târziu, în 1812, în hramul Acope-rământul Maicii Domnului; Biserica Sfinții Împărați Constantin și Elena, edificată în anul 1777, actualul hram fiindu-i atribuit în anul 1834; Biserica Buna Vestire, construită la începutul secolului al XIX-lea, către 1810 [3, p. 16]; Biserica Armenească apostolică (1803–1804); Biserica Învierea Mântuitorului (1803–1804); Biserica Înălțarea Domnului (1803–1804); Biserica Sfântul Gheorghe (1814–1819); Ansamblul Catedra-lei Nașterea Domnului (1830–1835); Biserica Sfântul Pantelimon (1891); Biserica Adormirea Maicii Domnului (1892) [4].

Din păcate, unele lăcașe de cult din Chișinău, ca Biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (așa-numitul Soborul Vechi) (1747–1962) [5, p. 18], 1806 [3, p. 16], Biserica Sfântul Ilie datată din 1770 [3, p. 14], 1799 [5, p. 4], 1806 [1, p. 140], Biserica Evan-ghelico-Luterană Sfântul Nicolae (1834–1838) nu au ajuns până în zilele noastre, dar ele au continuat să inspire prin însăși prezența sa de altădată, creația artistică.

Prima interpretare imagistică a **Bisericii Măzărache**, edificată sub ctitoria lui Vasile Mazarachi, negustor, jîtnicer și vistiernic local, o atestă lucrarea istoricului și etnografului rus Pompei Batiuşkov *Bessarabia. Istoriceskoe opisanie*, publicată la Sankt Petersburg, în 1892 [2, p. 76]. Două dintre gravuri, incluse în ediție, prezintă secvențe panoramice ale colinei Mazarache, cu vedere somptuoasă a bisericii propriu-zise și cu zid de protecție situat la poalele colinei.

Mai târziu, în perioada interbelică, Biserica Măzărache a fost reprezentată grafic prin intermediul tiparului adânc de către Șneer Cogan. Absolvent al Școlii de Arte Plastice din Odessa și al Academiei Regale Bavareze din Munchen [6, p. 46], graficianul realizează o valoroasă imagine a Bisericii Măzărache în tehnica combinată acvaforte, acvatinta. Surprinzând clădirea bisericii într-un racursiu reușit, cu efect ascensional, Șneer Cogan creează o atmosferă distinct crepusculară grație valorății, profunzimii și integrității diapazonului tonal al imaginii. Totodată, reușește să intercaleze într-un mod surprinzător de armonios pitorescul unui peisaj romantic în această imagine cu conținut ecleziastic.

Ulterior, în perioada postbelică, numeroși artiști plastici au evocat în lucrările sale vechea și frumoasa Biserica Măzărache. Diferite ca tehnică și cheie de abordare ideatică, ca manieră stilistică de interpretare, aceste creații suscită și inspiră spectatorul grație calităților estetice și valorii simbolistice. Originale lucrări de artă cu înfățișarea Bisericii Măzărache realizează Arcadie Antoseac, Grigore Plămădeală, Veaceslav Ignatenco, Gheorghe Munteanu, Liviu Hâncu, Iraida Ciobanu, Simion Moisei, Dumitru Nicolaev ș.a.

Printre acestea se evidențiază creațiile grafice ale lui Grigore Plămădeală, absolvent al Școlii Republicane de Arte Plastice „Ilya Repin” din Chișinău [7].

Lucrările sale, realizate în anii 1980–1990: *Biserica Măzărache. Chișinău*, 1982; *Seara, după ploaie*, 1983; *Biserica Măzărache*, 1993, reprezintă compoziții preponderent stilizate într-o manieră decorativă, în care suprafețele oarecum geometrize ale edificiului integrează spațiul imagistic și pun în valoare „jocul” tonal de lumină și umbră.

Un artist plastic, a cărui creație rezidă, în mare parte, în explorarea imagistică a motivelor peisajere și arhitecturale ale Chișinăului este Veaceslav Ignatenco, absolvent al Academiei de Arte Plastice din Minsk, Belarus. Lucrările sale, realizate pe parcursul ultimelor două decenii, fie cu titlurile simbolistice *Oraș-biserică*, *Oraș-cetate* sau *Oraș-catedrală*, fie cu cel generic, *Biserica Măzărache*, fac parte din seria de picturi cu reprezentarea edificiilor patrimoniale ale Chișinăului – simboluri ale credinței și spiritualității capitalei. Variate ca structurare compozițională, precum și ca tehnică sau manieră de realizare, creația lui Veaceslav Ignatenco impresionează prin gama extinsă și delicată de culori, precum și prin modul de soluționare compozițional-artistică a câmpului vizual al lucrărilor. Mai picturale sau mai decorative, cu caracter de studiu plein-air sau cu unul monumental, peisajele artistului se impun prin pregnanța cadrului ecleziastic și ambianta pitorească.

Compoziții inedite ale peisajului urban a realizat Gheorghe Munteanu. Formarea profesională în cadrul Școlii de Arte Plastice „Ilya Repin” din Chișinău și a Institutului de Stat de Arte din Kiev, Ucraina a influențat creația sa, el practicând diverse genuri: peisaj, natură statică, pictură de gen etc., peisajul rămânând totuși genul preferat [8; p. 121-122]. Gheorghe Munteanu a dedicat Chișinăului o serie de picturi originale ale căror subiecte evocă arhitectura orașului, inclusiv cea

Veaceslav Ignatenco. *Biserica Măzărache*, 2014, u. p., 50 × 60 cm.

Grigore Plămădeală. *Biserica Măzărache*, Chișinău, 1982, 32 × 47 cm.

ecleziastică. Tablourile sale, unele realizate într-o manieră realistă, altele – cu tușă cromatică decorativă –, se caracterizează prin organizare compozițională expresivă și valorație cromatică activă, un cadru peisajer distinct. Relevantă, în acest sens, este lucrarea *Confruntarea* (2011), în care autorul plasează în prim-plan exuberanța peisajului de iarnă în contrast cu vederea minusculă, dar cromatică elevată, a Bisericii Măzărache. Comunicativitatea evocatoare a tabloului este complinită atât de expresii contrastante și dinamice, sugerate de modul de ordonare a elementelor compoziționale în format, cât și de tipul de spațialitate al câmpului vizual, fapt ce invocă ideea dualității, opoziției și confruntării tensionate dintre spiritualitate și materialitate, credință și ambiguitate, prezent și atemporal.

Pentru mulți artiști plastici studiul după natură al peisajului urban constituie unul dintre aspectele indispensabile ale formării și maturizării profesionale. Grație încărcăturii semantice puternice pe care o comportă, motivele arhitecturii ecleziastice sunt valorificate adesea într-un mod pe cât de scrupulos, pe atât de evlavios. Sugestivă în acest sens este creația peisagistică a pictoriței Irida Ciobanu, absolventă a Școlii de Arte Plastice „Ilya Repin” și a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Deseori, într-un stil avangardist, cu peneluri sigure și tușe păstoase, artista încifrează în conținutul imagistic al lucrărilor stările sale lăuntrice speciale, identificate prin redarea spiritualizată a vremii sau a anotimpului, a naturii sau a mediului ambiental [9]. De remarcat în acest context ciclul cu genericul *După ploaie*, realizat în anul 2009, ce invocă Biserica Măzărache, Biserica Buna Vestire, Biserica Armenească și Capela în memoria voluntarilor bulgari. Executate în manieră *plein-air*, lucrările atestă soluționări inedite ale problemelor de interpretare a luminii și umbrei, a raporturilor cromatice și modului de organizare compozițională a elementelor arhitecturale și peisagistice în format.

Este semnificativ faptul că motivul Bisericii Măzărache a fost valorificat și în genul artei decorativ-aplicate, emblematică în acest sens fiind placheta emailată cu imaginea Bisericii Măzărache (1988) realizată de Alexei Marco, absolvent al Institutului Tehnologic Industrial din Moscova, Rusia, specialist în prelucrarea artistică a metalului și lemnului, creator al unor lucrări inedite de artă decorativă și giuvaiergerie (1988) [10]. Placheta cu imaginea Bisericii Măzărache îmbină elementele decorative cu cele picturale într-o compoziție frontală biplană, cu caracter decorativ-geometrizat. De altfel, artistul pune în evidență contrastul dintre formele neaoșe ale lăcașului de cult, cele rigide și alungite ale clădirilor multietajate și cele facturate ale vegetației, desemnate la baza edificiilor.

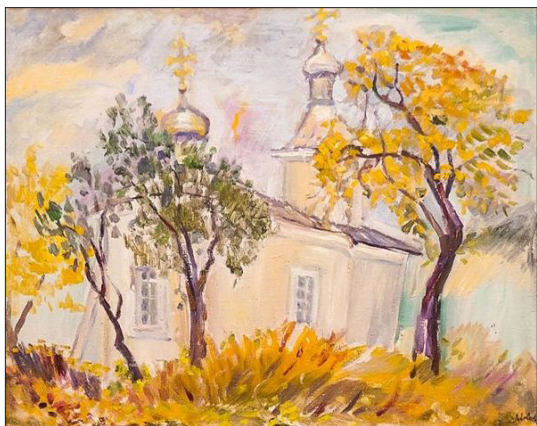

Irida Ciobanu. *După ploaie*,
2009, u. p., 60 × 60 cm.

Un alt lăcaș de cult, abordat în repetate rânduri de plasticieni, este **Biserica Sfinților Împărați Constantin și Elena** din Chișinău, care, la fel ca și alte edificii de cult, a servit motiv de inspirație pentru Andrei Mudrea, Simion Moisei, Galina Cantor-Molotov, Arcadie Antoseac, Veaceslav Ignatenco, Irida Ciobanu ș.a.

O activitate prolifică desfășoară pictorița Galina Cantor-Molotov, dedicând tematicii arhitecturii ecleziastice a Chișinăului o bună parte a creației sale. Studiile în cadrul Institutului de Teatru, Muzică și Film din Leningrad (act. Sankt Petersburg), Rusia, a amprentat efectiv formarea percepției sale estetice și a culturii artistice. Artista tratează cu deosebită sensibilitate subiectele peisajere, creând în anii 1990–2000 o serie de picturi cu vederea Bisericii Constantin și Elena, variate ca gamă cromatică și cadru refractiv al diferitor stări de anotimp. Deseori, pictorița tinde să plaseze în atenția spectatorului imaginea cadrului natural, reprezentat în prim-plan, sugerând, astfel, ideea vitalității și inducând vivacitate elementelor arhitecturale.

Vasile Movileanu, după absolvirea Școlii Republicane de Arte Plastice „Ilya Repin” și a Institutului Poligrafic din Moscova, a pictat un șir de lucrări dedicate Chișinăului vechi în tehnica acuarelei. Jucul luminii și umbrelor din diferite etape ale zilei este reprodus cu o deosebită subtilitate în lucrările ce evocă Biserica Sfânta Vinere, Biserica Sfinții Împărați Constantin și Elena, Catedrala Nașterii Domnului ș.a. Vasile Movileanu abordează același cadru natural aflat în diferite momente ale zile și-n diverse anotimpuri. *Biserica Sfinții Constantin și Elena. Chișinău*, 2003, pe care a executat-o în tehnica acuarelei, prezintă edificiul ecleziastic frontal. Dinamica compozi-

Galina Cantor-Molotov. *Biserica Constantin și Elena*, 2004, u. p., 50 × 40 cm.

Vasile Movileanu. *Biserica Sfinții Constantin și Elena. Chișinău*, 2003, a. h., 27 × 40 cm.

țională este susținută de tușele deosebit de expresive. Pe acest fundal plin de mișcare, neclintit e doar lăcașul, care în sfânta-i misiune pare să stăvilească agitația pământească, concentrând privitorul pe valul de lumină ce vine din ceruri.

Din categoria peisajului epic face parte lucrarea *Biserica Constantin și Elena*, realizată în aceeași perioadă de către artistul plastic Veaceslav Ignatenco. În vederea panoramică a colinei locul central îl deține imaginea șoselei Calea Moșilor, edificiul ecleziastic aflându-se pe vârful colinei, în plan secundar. Atât compoziția, cât și gama cromatică subliniază caracterul monumental și sobru al imagisticului, ideea recordării temporale dintre prezent și trecut.

Un edificiu de cult valorificat perseverent de către plasticieni este **Biserica Buna Vestire** din Chișinău, printre autori care i-au perpetuat imaginea numărându-se Veaceslav Ignatenco, Galina Cantor-Molotov, Ludmila Țonceva, Liviu Hâncu ș.a.

Veaceslav Ignatenco potrivește cu măiestrie cadrului peisagistic gama cromatică și valorația tonală. Limpezimea culorilor și caracterul pensulației creează o atmosferă pronunțată a anotimpului: peisajul *Toamnă caldă*. *Biserica Buna Vestire* se scaldă în lumina revigorantă și-n culorile autumnale, iar *Ger și soare*. *Strada Buna Vestire* – în liniștea alb-argintie a unei zile geroase de iarnă.

La fel, peisajele cu reprezentarea Bisericii Buna Vestire, realizată de Galina Cantor-Molotov, pun în evidență abilitățile profesionale ale autoarei sub aspectul creării, în raporturi cromatice active, a spațialității câmpului vizual. Deseori, imagisticul lucrărilor Galinei Cantor-Molotov prezintă o ambianță pitorească a secvențelor stradale, cu motivul lăcașului de cult și cu o atmosferă însorită și calmă în care locul central, până la urmă, îl deține natura.

Lucrări interesante cu reprezentarea bisericii Buna Vestire a creat consacrată pictoriță Ludmila

Țonceva. După absolvirea Școlii Republicane de Arte Plastice „Ilya Repin” din Chișinău și a Institutului de Pictură, Sculptură și Arhitectură „Ilya Repin” din Leningrad (act. Sankt Petersburg), Rusia, artista a desfășurat o activitate profesională prodigioasă, elaborând numeroase compoziții, inclusiv peisagistice, care se caracterizează prin vastitatea gamei de culori și individualitatea manierei stilistice adoptate. Astfel, în picturile *Biserica Buna Vestire pe Colina Pușkin* și *Chișinău*, executate în anul 2009, Ludmila Țonceva redă ambianța stradală a „orașului vechi” cu tușe păstoase și dinamizante, accentul cromatic fiind plasat pe cupola bisericii reprezentate. Seninătatea și impetuoșitatea culorilor, caracteristice picturii Ludmlei Țonceva, enunță, în mod concludent, mesajul ideatic al imagisticului cu motive arhitecturale ecleziastice.

Artistul plastic Veaceslav Ignatenco a revenit de multe ori la subiectul **Bisericii Înălțarea Domnului**. Pictorul a pictat-o în două anotimpuri – de primăvară, în lucrările *Martie. Curte pe str. Gr. Ureche* (2015), *Cais înflorit* (2016) și de toamnă – în lucrarea *Toamnă. Str. Gr. Ureche* (2011). Imagisticul picturilor prezintă compoziții dominate de atmosfera liniștii. Autorul imortalizează partea veche a orașului Chișinău, cu străzile sale înguste, ogrăzile și casele joase la curte, accentuând calmul și frumusețea atmosferei rurale din centrul urbei.

Biserica cu hramul Sfântul Gheorghe, edificată în anul 1814 în Mahalaua Bulgarilor din Chișinău [4, p. 226], este abordată de Veaceslav Ignatenco într-un anturaj de toamnă târzie. Lucrarea *Biserica Sfântului Gheorghe de pe str. Junimea* (2013) emană o stare de tristețe și liniște. Autorul a pictat biserica înconjurată de garduri cu două laite pustii în față. Cerul din spatele cupolei, dar și al turnului-clopotniță, este iluminat, prin această metaforă plastică fiind accentuată importanța credinței și a vieții spirituale.

Lucrarea *Pe str. Sfântului Gheorghe* (2014) conține o metaforă ușor descifrabilă: strada care separă

Veaceslav Ignatenco. *Martie. Curte pe str. Gr. Ureche*, 2015, u. p., 50 × 60 cm.

Veaceslav Ignatenco. *Pe str. Sfântului Gheorghe*, 2014, u. p., 50 × 60 cm.

un bloc de locuit de biserică este de fapt drumul ce le unește, porțiunea ce duce spre biserică fiind inundată de lumină, iar bărbatul de lângă clădire pare să ezite dacă să pornească pe el sau nu. În același an și într-o cheie similară artistul a pictat lucrarea *După ploaie. Str. Avram Iancu* (2014).

Ansamblul Catedralei Mitropolitane, considerată cartea de vizită a orașului Chișinău, a inspirat numeroșii autori consacrați [12]: Șneer Cogan, Grigore Fiurer, Eugenia Gamburd, Mihai Grecu, Stanislav Babiuc, Ion Chitoroagă, Gheorghe Munteanu, Eleonora Romanescu, Arcadie Antoseac, Anatol de la Botanica, Valentina Brâncoveanu, Ivan Stepanov, Galina Cantor-Molotov, Vasile Movileanu, Grigore Plămădeală, Boris Poleacov, Petru Severin, Ludmila Țoncev, Vasile Didic, Andrei Mudrea, Simion Moisei, Liviu Hâncu, Veaceslav Ignatenco, Mihai Mungiu, Ghenadie Jalba, George Jalbă, Petru Jireghea, Leonid Popescu, Teodor Buzu, Victor Crețu, Igor Sârbu, Ilie Leu, Anghelina Maslicova, Grigore Lisița, Alexandru Alavățchi și a.

O lucrare memorabilă este *Clopotnița* (1977) realizată de Petru Jireghea, absolvent al Școlii Republicane de Arte Plastice „Ilya Repin”, care evocă momentul demolării Clopotniței Catedralei, în noaptea de 22 spre 23 decembrie 1962, de către administrația sovietică. Azuriul cerului deasupra Catedralei, martoră a acestei explozii, se izbește dramatic de albastrul și movul îndurerat coborât peste Clopotniță. Într-o consonanță paradoxală, dar și cât se poate de logică, vine tabloul *Peisaj. Paști*, pictat de Petru Jireghea în anul 2010, reprezentând Catedrala, precum și, într-un triumfător alb nuanțat, Clopotnița deja restabilită, „reînviată” – în asociere cu mesajul de Înviere al Paștelui.

Subiectul demolării Clopotniței a fost abordat și de Gheorghe Munteanu. În tabloul *Renaștere* (2007)

autorul conjugă peisajul arhitectonic cu motivele vegetale redată în contrast tonal. Statica arhitecturii și a vegetației realizată în gamă rece contrastează cu nuanțele calde în mișcare ale cerului. Metafora Clopotniței inclinate este nu a căderii, ci a înălțării din ruine prin puterea Domnului, cerul fiind copleșit de lumină.

Vasile Movileanu a dedicat lucrări esențiale Catedralei Nașterea Domnului. În ambele picturi realizate în tehnica acuarelei în anii 2004 și 2006 clădirea este reprezentată frontal. În primul peisaj, de iarnă, acoperișul bisericii este înzăpezit. Razele solare și albul sculptor conferă o stare de optimism privitorului. În cel de-al doilea tablou coroanele copacilor din prim-plan, aflate într-o dinamică expresivă, atestă o nestăvilită tensiune a spiritului, susținută cromatic de combinația dintre albastru și ocru. Tablourile pun în evidență grandoarea lăcașului sfânt, potopit de lumină, simbolizând puterea credinței și speranței.

Un artist plastic care a consacrat Chișinăului o bună parte a creației sale este maestrul Mihai Grecu, absolvent al Școlii Republicane de Arte Plastice „Ilya Repin” din Chișinău și al Academiei de Arte Plastice din București. **Biserica Armenească** din Chișinău, evocată în lucrarea omonimă datând din 1967–1968, face parte din perioada cu tentă decorativă a creației sale. Stilizarea este accentuată de conturul edificiilor arhitecturale cu tonalități închise, iar picturalitatea tabloului o asigură multiplele nuanțe de auriu-alb.

O zi însoțită de toamnă față-n față cu **Biserica Adormirea Maicii Domnului** a ales să picteze Galina Cantor-Molotov. Lucrarea *Toamna în Chișinău (Biserica din str. Bulgară)* (2000) este însemnată de liniște, căldură și pace, armonia fiind dominantă compozițională și cromatică a lucrării.

Prin tușe vii și energice Ludmila Țonceva a redat secvențele unei zile însoțite de vară din preajma Bise-

Petru Jireghea. *Chișinău, Peisaj. Paști*,
2010, ulei, PFL, 82 × 78 cm.

ricii Adormirea Maicii Domnului în lucrarea *Biserica pe str. Bulgară. Chișinău* (2010). Zona veche a orașului din creația sa abundă în vegetație bogată, căsuțele joase și colorate la curte oferă vivacitate urbei.

Aceeași biserică, dar în alt anotimp și anturaj, o regăsim în creațiile lui Ion Mustață, absolvent al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice. În lucrarea *Cartier vechi al Chișinăului* autorul soluționează problema umbrei și luminii, prezentând în perspectivă strada Bulgară și Biserica Adormirea Maicii Domnului.

Absolvent al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Gheorghe Șontu a dedicat Chișinăului vechi expoziția cu genericul „Chișinău Stories” (2014) [12], în care a expus lucrarea *Biserica Luterană din Chișinău* (2010). Spre deosebire de artiștii plastici menționați anterior, care practică în majoritatea cazurilor plein air-ul, tânărul plastician a căutat să restabilească imaginea unor clădiri de altădată din reproducerile timpului.

Istoria orașului Chișinău, ca și a oricărui sit arheologic, este proiectată, în mare măsură, de existența lăcașelor de cult care au fost edificate cu scrupulozitate timp de secole. Imaginile acestor edificii, criptate cu inspirație de către artiștii plastici în imagisticul operelor de artă, constituie una dintre mărturiile relevante și complexe ale spiritualității urbei. Cercetările în domeniu sunt inerente relevării probelor imagistice ale existenței arhitecturii ecleziastice, pe care le dețin operele de artă. Mai mult ca atât, în timp, aceste mărturii – lucrările de artă cu imaginea persistentă a lăcașelor de cult ale Chișinăului –, vor adăuga în valoare faptică, constituind parte importantă din patrimoniul cultural al neamului.

BIBLIOGRAFIE

1. Brihuneț M. Cimitirele ortodoxe din Republica Moldova. Chișinău: Cartdidact, 2019. 392 p.
2. Ciocanu S. Considerații privind Biserica Nașterea Maicii Domnului (Măzărache). În: *Limba română, Revistă de știință și cultură*, nr. 4-5, 2003, Chișinău, p. 74-80.
3. Weinberg A. S. Chișinăul în trecut și prezent. Schiță istorică. 1936. [on-line] [http://oldchisinau.com/lib/files/WEINBERG-AS-Chisinaul-in-trecut-si-prezent-1936-\(-Sergius-Ciocanu-OldChisinau.com\).pdf](http://oldchisinau.com/lib/files/WEINBERG-AS-Chisinaul-in-trecut-si-prezent-1936-(-Sergius-Ciocanu-OldChisinau.com).pdf) (vizitat la 26.08.2020).
4. Ciocanu S. Orașul Chișinău. Începuturi, dezvoltare urbană, biserici. Chișinău: Cartdidact, 2017. 280 p.
5. Sainciuc L. Colina antenelor de bruiaj. Chișinău: ediție electronică, 2000, 102 p. + anexe. [on-line] <https://www.slideshare.net/ghenador/colina-antelor-de-bruiaj-lica-sainciuc> (vizitat la 21.03.2020).
6. Mustață E. Contribuții la studiul creației grafice a lui Șneer Cogan. În: *Revista de etnologie și culturologie*, Vol. 7, Chișinău, 2014, p. 46-48.
7. Arhiva de voci: volumul 12. Grigore Plămădeală – vocația unui artist: gânduri, speranțe, împliniri. [on-line] <https://www.youtube.com/watch?v=IZtn1Bfvdh8&fbclid=IwAR2uM6FZhWRcjI80sZxP0WoaT4Fv0GxrRfdtc6aJicVgG8w4ymiHA8TixXc&app=desktop> (vizitat la 21.03.2020).
8. Procop N. Bisericile în plan triconc din Chișinău în viziunea artiștilor plastici. În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură*, nr. 3, 2020, Chișinău, p. 119-128.
9. Procop N. Motivele populare în creația Iraidei Ciobanu. În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură*, nr. 3, 2019, p. 119-124.
10. Condraticova L. Destinul giuvaiergiului din Moldova. Alexei Marco. Chișinău: Notograf Prim, 2017. 176 p.
11. Procop N. Ansamblul Catedralei Mitropolitane din Chișinău în pictură. Conferința științifică internațională aniversară 80 de ani ai Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău „Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului”, Seria XXII, Volumul I, Chișinău, 8-9 octombrie 2020, Ch.: UPS „Ion Creangă”, 2020. p. 278-283.
12. [on-line] <https://www ghenadiesontu.com/exhibitions> (vizitat la 20.07.2020).

NOTĂ: Program de stat: 20.80009.0807.19 Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii, Academia de Științe a Moldovei, Universitatea de Stat din Moldova.